

JACEK RYDZEWSKI

DWA STAROSZNUROWE ZNALEZISKA GROBOWE Z WITOWA,
POW. KAZIMIERZA WIELKA

W ramach szerokiego planu badań osadniczych na lessach Wyżyny Małopolskiej przeprowadzono w październiku 1971 roku w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, badania sondażowe na stanowisku kultury łużyckiej, oznaczonym roboczo jako stanowisko D. Prace te dotyczyły badania wewnętrznej struktury domniemanego zespołu osadniczego omawianej kultury, związanego ze znanym z literatury grodziskiem¹, odkrytego w 1970 roku podczas poszukiwawczych badań osadniczych prowadzonych nad dolną Szreniawą².

Pierwsze z zaplanowanej serii sondaży przeprowadzono na stanowisku znajdującym się w odległości ok. 1 km na zachód od wspomnianego grodziska, a manifestującym się na powierzchni dużą ilością ceramiki kultury łużyckiej, odpowiadającej chronologicznie materiałom uzyskanym z grodziska. Stanowisko to, oznaczone jako D, położone jest na kulminacji wysoczyzny lessowej w widłach Szreniawy i Wisły (ryc. 1). Jest to w zasadzie koniec wododziału tych dwóch rzek; od wspomnianej kulminacji odchodzi na wschód tylko wąski, niższy, językowaty garb, na końcu którego znajduje się wymieniane już kilkakrotnie grodzisko. Wierzchowina wysoczyzny posiada charakter rozległej równiny, opadającej nieznacznie ku zachodowi; od wschodu i południa opada stromymi, urwistymi zboczami ku dolinom zalewowym Szreniawy i Wisły. Kulminacja wysoczyzny, uformowana w postaci niewielkiego wzniesienia zwieńczonego małym kopcem, znajduje się nad zbiegiem dolin obu wspomnianych rzek. Jest to punkt zdecydowanie dominujący nad okolicą.

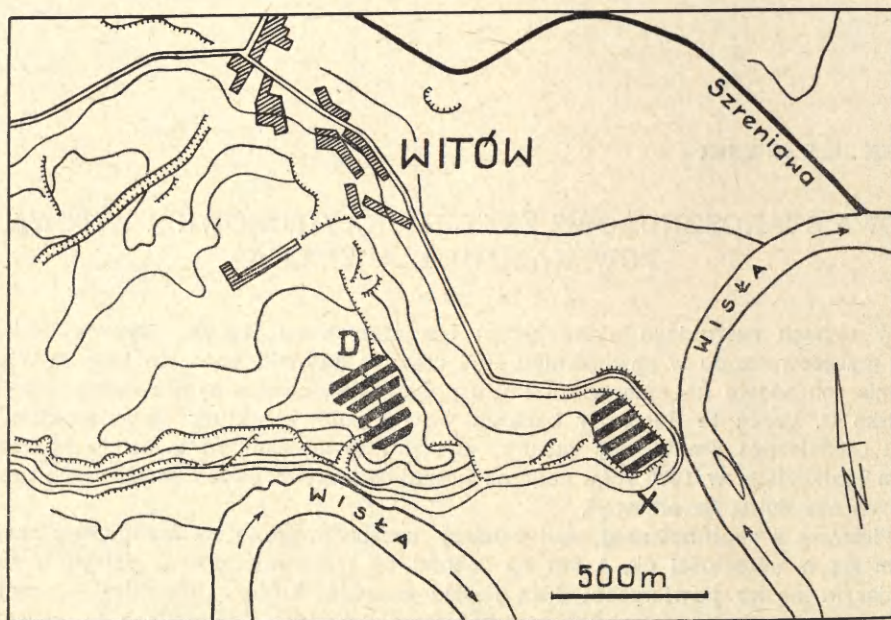
Lokalizacja topograficzna stanowiska: 48/31; x = 5557, 350; y = 4469, 500 — GK.

Materiał powierzchniowy występował bezpośrednio w okolicy szczytu wzniesienia oraz na niższych wypłaszczeniach stoków wspomnianej kulminacji, mniej więcej na przestrzeni ca 300 × 200 m. Najliczniej zalegał on w szczytowej partii opisywanej formy terenowej i tam, w pobliżu wspomnianego kopca, zlokali-

¹ J. Marciniak, *Tymczasowe sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w latach 1960—1961*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15: 1963, s. 366—376; tenże, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka, w 1962 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 16: 1964, s. 324—329; tenże, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Witowie, pow. Kazimierza Wielka*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 17: 1965, s. 119—124.

² J. Rydzewski, *Badania poszukiwawcze i weryfikacyjne w dolnym dorzeczu Szreniawy*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 24: 1972, s. 267. Są to stanowiska: Wroczków A, Witów B, Witów D, Koszyce A, grodzisko.

zowano dwa niewielkie wykopy sondażowe. Ich eksploracja pozwoliła określić badane stanowisko jako osadę kultury łużyckiej z epoki brązu³. Przedmiot jednak niniejszego artykułu stanowią dwa znaleziska grobowe kultury ceramiki sznurowej, odkryte przypadkowo w trakcie powyższych badań.

Ryc 1. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Położenie stanowiska (x — grodzisko kultury łużyckiej)

Situation of the site x — Lusatian earthwork

Grób 1 (jama nr 6)

Odkryto go w wykopie założonym ok. 8–15 m na S od szczytu wzniesienia. Na głębokości ok. 40–60 cm odsłonięto duży, nieregularny bruk kamienny, nachylony nieco ku wschodowi (ryc. 2), położony między jamami kultury łużyckiej. Był wyraźnie zniszczony. Jako układ i stosunek do znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie jam łużyckich wskazuje, że pierwotnie był on większy, niż w chwili odkrycia. Po zdjęciu owego bruku natrafiono na drugi, o wiele mniejszy, położony 20 cm niżej, który rozdzielał się na dwie części: północną i południową. Oba opisane wyżej bruki nakrywały do połowy owalną jamę, której zarys uchwycono na głębokości 80 cm. Wymiary pow. jamy ok. 160 × 120 cm, gł. ok. 40 cm. Jama ta okazała się grobem kultury ceramiki sznurowej. Na jej dnie spoczywał niezbyt dobrze zachowany szkielet męski (ryc. 3)⁴, ułożony zgodnie z regułą panującą u ludności

³ Odkryto kilka jam osadniczych kultury łużyckiej, zawierających m. in. wczesno-łużycką ceramikę guzową oraz wielką ilość luźnych zabytków tak z wczesnej, jak i z rozwiniętej fazy tej kultury. Wyniki opracowania powyższych materiałów będą opublikowane po zakończeniu akcji badania wspomnianego już łużyckiego kompleksu osadniczego.

⁴ Szkielet ten został oddany do analizy antropologicznej dr. K. Kaczanowskiemu z U.J.

kultury ceramiki sznurowej na osi N—S, głową na południe. Zwłoki leżały w pozycji skurzonej, na prawym boku, twarzą zwrócone ku wschodowi. W jamie grobowej przy szkielecie znajdowały się następujące zabytki: puchar o profilu esowatym z dobrze wyodrębnionym dnem, o silnie wydętym brzuścu, zdobiony na szyjce i górnej części brzuśca poziomymi odciskami sznura. Pod strefą ornamentu sznurowego na górnej części brzuśca znajduje się rząd pionowych nakłuć, ograniczający od dołu ornamentowaną część naczynia. Pucharek ten należy zaliczyć do typu IIa⁵. W grobie znajdował się również toporek kamienny typu IV i siekierka ze ścienio-

Ryc. 2. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Bruk kamienny nad jamą nr 6. Pod brukiem (w lewej części zdjęcia) widoczny zarys jamy

Stone pavement above pit no. 6. Under the pavement, on the left, the outline of the pit is visible

Fot. J. Rydzewski

nym i zbitym obuchem, o nieregularnym przekroju poprzecznym, wykonana z krzemienia jurajskiego, typu III. W jamie grobowej znaleziono ponadto: wiór zaretuszowany na bocznej krawędzi, odłupek, wiór degrossisażowy, szydło kościane i muszelkę (ryc. 4 f—k).

Grób 2 (pod jamą nr 3)

Drugi zespół grobowy omawianej kultury odkryto w związku z eksploracją jamy kultury łużyckiej, oznaczonej jako obiekt nr 3, około 1,5 m na SE od grobu nr 1. Jama ta, o profilu trapezowatym, zawierała m. in. ceramikę guzową, szeroko-otworowy garnek jajowaty, dużą ilość kości zwierzęcych i kamieni (ułożonych

⁵ W niniejszym artykule zabytki sklasyfikowano wg typologii wypracowanej dla kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce przez J. Machnika (por. J. Machnik, *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław 1966, s. 24—78).

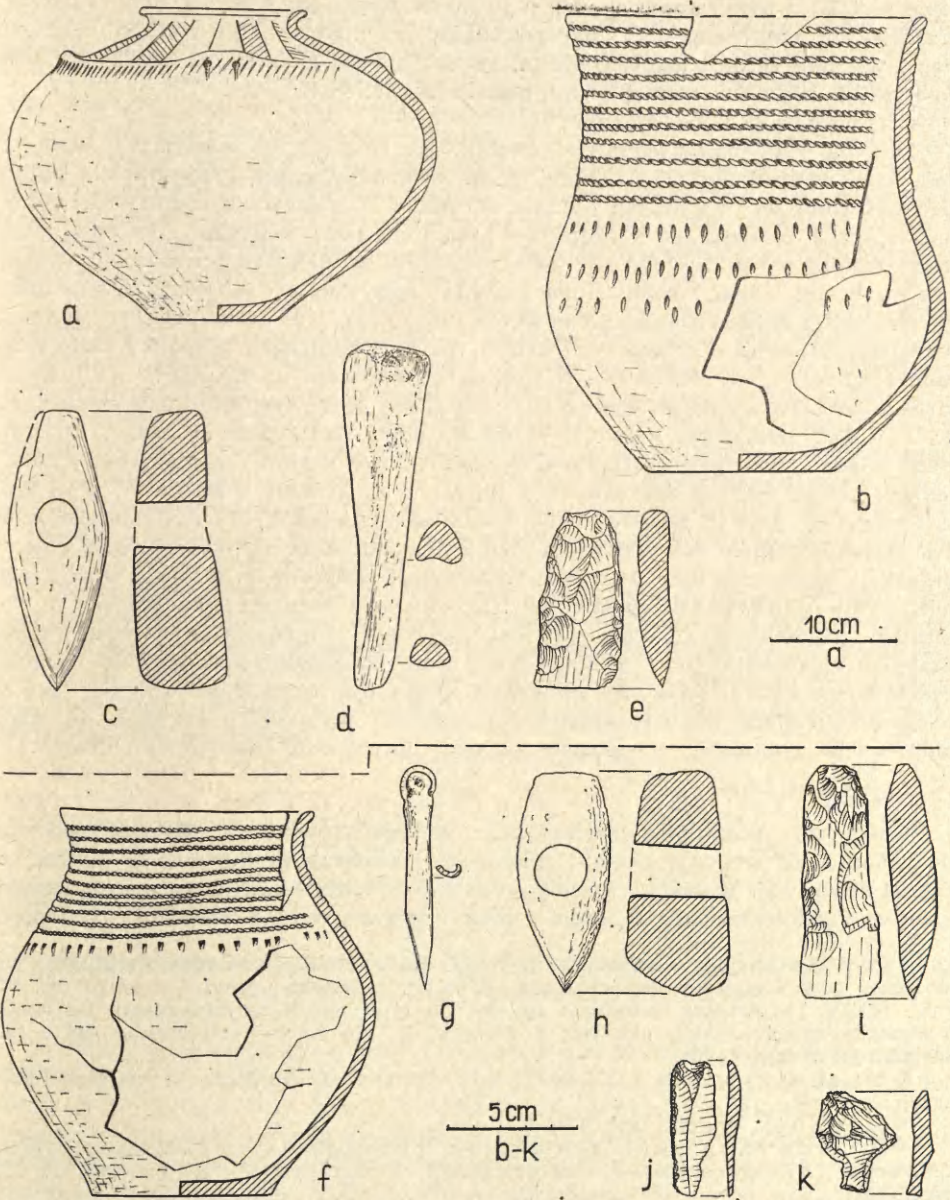

Ryc. 3. Witów, pow. Kazimierza Wielka. Pochówek z jamy nr 6. Szpachelka wskazuje kierunek północny

Burial from pit no. 6. The trowel points to North

Fot. J. Rydzewski

w postaci kopułki). Wypłynęła się ona na głębokości ok. 140 cm i wówczas okazało się, że była wkopana w starszą, o wiele większą jamę, również o profilu trapezowatym, bardzo słabo jednak odcinającą się od calca wskutek licznych rozmyć. Eksploracja tej starszej jamy ciągnęła się do głębokości 220 cm. Materiał zabytkowy wystąpił dopiero w ostatniej warstwie (200—220 cm). Był to typowy zestaw grobowy kultury ceramiki sznurowej. Na dnie jamy znajdowały się następujące zabytki: duża amfora typu IIb z jasnoczerwonej gliny, o szerokim, baniastym brzuścu i wąskiej szyjce z wylewem wywinętym na zewnątrz. Dno dość dobrze wyodrębnione. Na górnej części brzuśca znajdują się symetrycznie rozmieszczone cztery uszka pionowo podwójnie przekłute, połączone wałkiem plastycznym. Powierzchnia naczynia pomiędzy wspomnianym wałkiem a szyjką pokryta jest rytym ornamentem podobnym do szeregu „drabinek”. Jest to silnie przetworzona forma ornamentu jodelki. Drugim naczyniem był puchar esowaty o szerokiej, rozchylającej się ku górze szyjce, gęsto pokrytej odciskami sznura. Poniżej ornamentu sznurowego na górnej części brzuśca znajdują się trzy rzędy pionowych, przecinkowatych nacięć. Pucharek ten jest formą przejściową między odmianami „a” i „b” w ramach typu II. Oprócz ceramiki w jamie odkryto toporek ślężański z zielonego serpentynu, siekierkę czworoboczną typu Ia, wykonaną z krzemienia świeciechowskiego, dłuto kościane i odłupek krzemienisty (ryc. 4 a—e). Wymienione zabytki były jedynymi przedmiotami znajdującymi się w jamie grobowej; nie było w niej śladu szkieletu. Należy wykluczyć wszelkiego rodzaju mechaniczne zakłócenia porządku zalegania zabytków w jamie; z chwilą odkrycia spoczywały one z całą pewnością *in situ*. Sytuacja

Ryc. 4. Witów, pow. Kazimierza Wielka:

a-e — inwentarz grobu symbolicznego (pod jamą nr 3); f-k — inwentarz grobu w jamie nr 6

Grave inventories

stratygraficzna wyraźnie wykazuje, że dolna partia jamy grobowej nie została zniszczona przez późniejsze osadnictwo łużyckie. Należy też wykluczyć możliwość całkowitego chemicznego rozkładu kości, gdyż w bezpośrednim sąsiedztwie znale-

ziono szkielet z tego samego okresu, a licznie występujące kości w jamie łużyckiej, przecinającej omawiany grób, nie pozwalają przypuszczać, że rozkład mógł nastąpić wskutek ściśle lokalnych warunków środowiska glebowego. Mielibyśmy więc do czynienia z grobem symbolicznym, pozbawionym zwłok.

Chronologia zespołów

Zarówno typy opisanych wyżej naczyń, jak również ich zdobnictwo wykazują dość ściśle związki formalne z charakterem inwentarzy grupy lubaczowskiej kultury ceramiki sznurowej⁶. Fakt ten posiada określone konsekwencje chronologiczno-kulturowe, gdyż z uwagi na wystąpienie absolutnie poza zasięgiem znalezisk grupy lubaczowskiej należy zespoły z Witowa rozpatrywać w miejscowym środowisku sznurowym. W tej sytuacji cechy „lubaczowskie” opisywanych zabytków trzeba uznać nie za odbicie zróżnicowania kulturowo-terytorialnego, lecz za walor chronologiczny, wyznaczający miejsce grobom witowskim wśród najstarszych zespołów kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce. Najbliższe charakterem do zespołów z Witowa są (uznane za najwcześniejsze ogniwo rozwoju grupy krakowsko-sandomierskiej) groby nr 1 i 6 z pobliskich Książnic Wielkich, pow. Kazimierza Wielka⁷, Młodzaw Dużych, pow. Pińczów⁸, i Gruszowa, pow. Proszowice (stan. Pole Pluty)⁹. Ostatnio przybyło kilka nowych zespołów tego typu, m. in. kurhan z Koniuszy, pow. Proszowice¹⁰, czy grób z Kolosów, pow. Kazimierza Wielka¹¹. Starym chronologicznym elementem w zespole witowskim jest również toporek ślezański, którego dość wczesna metryka jest powszechnie uznawana¹². Stosunek zespołów z Witowa, wraz z wymienionymi stanowiskami do miejscowego kontekstu sznurowego wskazuje, że wymienione stanowiska są wyznacznikiem lokalnego horyzontu czasowego, wyprzedzającego prawdopodobnie utworzenie się grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej. Ta grupa stanowisk mogła być rezultatem wpływu, jaki na miejscowe podłoże kultury pucharów lejątych wywarło pojawienie się prądu kulturowego związanego z ogólnoeuropejskim horyzontem omawianej kultury¹³.

*

Obserwacje poczynione podczas prac wykopaliskowych w Witowie prowadzą do wniosku, że znajduje się tam zniszczone cmentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej. Badania wykazały — jak się wydaje — istnienie dwóch zniwelowanych zupełnie kurhanów. Jeden z nich nakrywał według wszelkiego prawdopo-

⁶ Por. Machnik, *Studia...*, tabl. XLII. Bezpośrednie analogie znajdujemy np. w Lipiu, pow. Lubaczów (*op. cit.*, tabl. XXV 1), Łukawicy, pow. Lubaczów (*op. cit.*, tabl. XXIV 1). Amfora natomiast należy do typu charakterystycznego dla lessów krakowsko-miechowskich (*op. cit.*, s. 34, ryc. 1), ale rodzaj ornamentu jest u niej elementem archaicznym.

⁷ Machnik, *op. cit.*, s. 122—127; tabl. IX 1; X 1. Analogie te mają charakter względny.

⁸ Machnik, *op. cit.*, tabl. VIII 1.

⁹ M. Wawrzeniecki, *Poszukiwania archeologiczne w Królestwie Polskim*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 7. 1904. s. 158, tabl. XIII.

¹⁰ Por. artykuł J. Kruka w niniejszym tomie „Sprawozdań Archeologicznych”.

¹¹ A. Kempisty, *Badania nad starożytnymi kopcami małopolskimi w latach 1963—1968*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 22: 1970, s. 80—82; por. też tabele na s. 83.

¹² Por. uwagi J. Machnika na ten temat (Machnik, *Studia...*, s. 155 — tam też omówienie dotychczasowych poglądów). Inny punkt widzenia reprezentuje A. Kempisty (*Badania...*, s. 82—84).

¹³ Są to najnowsze przypuszczenia wysunięte przez J. Kruka (*Przyczynki do badań nad eneolitem Małopolski*, Prace Komisji Archeologicznej, Oddział PAN w Krakowie — nr 12).

dobieństwa oba opisane wyżej groby. Dowodem na to są: jednakowa metryka obu zespołów, bezpośrednie sąsiedztwo jam grobowych (leżą one w odległości ok. 1,5 m od siebie), kształt i usytuowanie bruku kamiennego, nakrywającego jamę nr 6. Bruk zniszczony jest w ten sposób, że zachowaną jego część ograniczają obiekty kultury łużyckiej, z których jeden ponadto naruszył jamę przypuszczalnego kenotafium. Wydaje się więc prawdopodobne, że wspomniany bruk przykrywał oba groby: rzeczywisty i symboliczny. Płaszcz ziemny, którym bruk ten musiał być przykryty, został najpewniej zniszczony przez osadnictwo kultury łużyckiej. Warto tu dorzucić, że rodzaj grobu (kurhan) jest dodatkowym momentem przemawiającym za starym wiekiem opisanych wyżej zespołów.

Pozostałością po nasypie drugiego kurhanu jest najprawdopodobniej niewielki kopczyk stojący na szczycie wzgórza, ze znajdującymi się na nim krzyżem i nagrobkiem. W założonym tuż obok nasypu wykopie obserwowane warstwy były najwyraźniej przemieszane. Wykonanie kontrolnego wykopu poprzecznego wyjaśniło — jak się wydaje — sytuację. W profilu pod partią przemieszanej ziemi wraz ze śladami spalenizny ukazały się ukośne warstwy nasypu ziemnego, nakrywającego bruk kamienny znajdujący się na gł. ok. 160 cm. Układ zaobserwowanych warstw wskazuje na ich bezpośredni związek z zachowanym na powierzchni kopcem, który w związku z tym okazał się resztką starożytnego kurhanu¹⁴. Wyznacza on zapewne miejsce, w którym znajduje się pochówek centralny.

Przedstawione wyżej zespoły z Witowa stanowią zatem nowy element coraz bardziej zwartej grupy stanowisk starsznurowych na lessach krakowsko-miechowskich. W związku z nagromadzonym już zbiorem informacji wydaje się coraz bardziej pewne, że ta część wyżyn lessowych w południowo-zachodniej partii Niecki Nidziańskiej była terenem, na którym tworzyła się krakowsko-sandomierska grupa kultury ceramiki sznurowej.

*Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN
w Krakowie*

JACEK RYDZEWSKI

TWO SEPULCHRAL FINDS OF THE OLDER CORDED WARE CULTURE FROM WITÓW, DISTRICT OF KAZIMIERZA WIELKA

In 1971, during test excavations on the settlement complex of the Lusatian culture at Witów, district of Kazimierza Wielka, two sepulchral assemblages of the Corded Ware culture have been accidentally discovered. The analysis of the inventories of these burials indicates their old origin. They would be dated into period overtaking the cristalisation of the Kraków—Sandomierz group of that culture, but later than its all-European horizon. These assemblages belong to more and more visible on the loess area of the Nida Trough group of finds from the older phase of the culture discussed. The stratigraphical data observed at Witów attest there to the existence of the destroyed barrow cemetery of the Corded Ware culture; the investigations showed the presence of two leveled barrows.

Translated by Jacek Rydzewski

¹⁴ Zupełnie nie sugerowały tego jego małe rozmiary (średnica u podstawy ok. 3 m, wys. 1,5 m).

